

A.B.Maxamadtoirova,
TDSHU Tarjimashunoslik va xalqaro
jurnalistika kafedrası o‘qituvchisi

XITOIY TILIDAGI QIYOSLASH KONSTRUKSIYALARIDA KLIMAKS VA ANTIKLIMAKS HODISALARI

Annotatsiya. Ushbu maqola hozirgi xitoy tilida qiyoslash konstruksiyalarida gradatsiya munosabatining ifodalanishiga qaratilgan bo‘lib, qiyoslash konstruksiyaalri orqali gradatsiya sodir bo‘lsa, qanday usullar orqali amalga oshishi haqida o‘rganilgan. Zamonaviy xitoy tilida narsa va hodisalar, holat va sifatlar hamda darajalardagi o‘zaro farqlarini yoki bir xilligini ifodalashning ko‘p usullari mavjud bo‘lib, ular asosan holat yoki xususiyatdagi farqlarning qay darajada yuqori yoki pastligini taqqoslashda qo‘llaniladi. Shu bilan birga gapning stilistik jihatdan lo‘nda va ravon bo‘lishiga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: qiyos, taqqos, o‘xshatish, qiyosiy daraja, qiyos obyekti, qiyos subyekti, konstruksiya, gradatsiya.

Annotation. This article focuses on the expression of the gradation relationship in comparative constructions in modern Chinese, and explores the methods by which gradation occurs when comparative constructions occur. In modern Chinese, there are many ways to express differences or similarities between things and events, situations and qualities, and also levels, to add they are mainly used to compare differences in high or low a situation. At the same time, it helps to make the speech stylistically brief and fluent.

Keywords: compare, comparison, analogy, comparative degree, object of comparison, subject of comparison, construction, gradation.

Аннотация. Данная статья посвящена выражению отношения градации в сравнительных конструкциях в современном китайском языке, а также тому, какими методами осуществляется сравнение, если градация происходит через эти конструкции. В современном китайском языке есть много способов выражения различия или сходства между предметами и явлениями, их свойствами или качественными особенностями. В основном они используются для сопоставления высокой или низкой степеней различия между сравниваемыми объектами. В то же время помогают сделать речь стилистически выдержанной и лаконичной.

Ключевые слова: сравнение, сопоставление, аналогия, сравнительная степень, объект сравнения, предмет сравнения, конструкция, градация.

Kirish

Gradatsiya lisoniy birliklarning (yoki bir xil shakldagi nutq birliklarining) ifodada ma‘noni, ahamiyatlilikni yoki his-tuyg‘u to‘lqinini “bosqichma-bosqich kuchaytirib yoki pasaytirib borishni ta‘minlovchi tartibda joylashuvi”¹ usulidir. Bunga ko‘ra

¹Galperin I.R., Stylistics. M., “Highter school”, 1997. P.219.

soʻzlovchi berayotgan bahonining darajama daraja oʻsib borishi yoki pasayib borishida leksik birliklarni joylashuvi orqali yuzaga chiqadi. Lekin xitoy tili morfologik emas, balki sintaktik qurilishga ega boʻlgan til ekanligi sababli, yuqorida keltirilgan taʼrifga koʻra, bosqichma-bosqich kuchaytirib yoki pasaytirib borishni taʼminlovchi tartibda joylashuvi konstruksiyalar orqali amalga oshadi. Xoh badiiy nutq, hox ilmiy va xoh publistik nutq boʻlsin, unda gradatsiya hodisasi oʻziga xos tarzda yuzaga chiqadi. Nutq koʻrinishi qanday boʻlishidan qatʼi nazar, unda oʻzaro darajaviy tengsizlikka ega boʻlgan tushuncha yoki mazmun ifodalovchi til birliklari aniq bir maqsadni koʻzlagan holda yonma-yon, ketma-ket qoʻllanilar ekan, natijada gradatsiya hodisasi yuzaga chiqishi tabiiydir.

Asosiy qism

Gradatsiya komponentlarning tashkil etuvchi maʼno, tushuncha yoki fikrlar darajasini baholash nuqtai nazaridan yondoshilganda, gradatsiya hodisasini ikkiga ajrastish mumkin boʻladi:

- a) obyektiv gradatsiya;
- b) subyektiv gradatsiya.

Agar gradatsiyaning tarkibiy qismlari oʻz maʼno va mazmunlari darajasidan kelib chiqsaobyektiv gradatsiya deb baholanadi. Bunda voqea-hodisaning dinamik rivojini tasvirlaydi va oʻz maʼno-mohiyatlariga mos obyektiv bir qatorda joylashadi. Masalan:

1. 风刮得越来越大了。

Fēng guādé yuèlǎiyuè dà le.

Shamol brogan sari kuchayib bormoqda.

2. 雪越下越大了。

Xuě yuè xiàyuè dà le.

Qor yogʻgan sari kattalashdi.

3. 人民的生活一年比一年丰富。

Rénmín de shēnghuó yìnián bǐ yìnián fēngfù.

Aholining hayoti yildan yilga boyib bormoqda.

4. 过了春节, 天气越发凉快了²。

Guòle chūnjié, tiānqì yuèfā liángkuaile.

Bahor bayrami oʻtgandan soʻng, havo xarorati yanada sovib ketdi.

Yuqoridagi misollardan koʻradigan boʻlsak, shamolning brogan sari kuchayib borishi, qorning yogʻgan sari kattalashib borishi, aholining yildan yilga koʻpayishi, bahor bayramidan soʻng havoning sovib ketishi obyektiv gradatsiya hodisasiga kiritishimiz mumkin. Chunki, oʻz maʼno va mazmunlari darajasidan kelib chiqmoqda.

Subyektiv gradatsiyada esa uning tarkibiy qismlarini tashkil etuvchi til birliklarining darajaviy tengsizligi haqida yaqqol his qilinadigan umumiy tasavvurlar boʻlmaydi, balki bu tengsizlik bu soʻzlovchining bu tushuncha yoki fikrlar oʻrtasidagi kokontekstual nisbiy tengsizlik qatori deb baholash mumkin. Gradatsiyaning bu turida soʻzlovchida obyektiv gradatsiya koʻrinishidagiga nisbatan koʻproq erkinlikka ega boʻladi. Chunki har bir tarkibiy qismda aks etgan maʼno yoki mazmun darajasini

² 刘月化等著. 实用现代汉语语法. – 北京: 商务印书馆, 2001. – 830 页.

baholashning aniq bir oʻlchovi, mezoni boʻlmaydi³. Bunga misol qilib quyidagi misollarni keltirishimiz mumkin:

1. 她越来越漂亮了。

Tā yuèlái yuè piàoliang le.

U borgan sari chiroyli boʻlib bormoqda.

2. 他身体一天比一天好了。

Tā shēntǐ yìtiān bǐ yìtiān hǎole .

Uning sogʻligi kundan kunga yaxshilanmoqda.

3. 他的考试成绩一次比一次好。

Tāde kǎoshì chéngjì yíci bǐ yíci hǎo.

Uning imtihon natijalari har safar yaxshilanmoqda.

1. 汉语越学越难了⁴。

Hànyǔ yuè xué yuè nán le.

Xitoy tili oʻrgangan sari qiyinlashdi.

Yuqorida keltirilgan misollardan shuni koʻrishimiz mumkin-ki, birinchi misolda uning chiroyli boʻrib borishi nisbiy darajalash boʻlib, aslida bu subyektiv baholashdir. Yaʼni chiroy hammamiz tarafdin har xil baholanadi. Shu bilan birga, sogʻligining yaxshilanishi, imtihon natijalarini yaxshilanishi va xitoy tilining brogan sari qiyinlashib borishi subyektiv baholashdir. Shuning uchun ham uni subyektiv gradatsiyada boʻlib, bunga koʻra soʻzlovchining bu tushuncha yoki fikrlar oʻrtasidagi kokontekstual nisbiy tengsizlikdir.

Gradatsiya hodisasini ifoda usuliga koʻra, uch guruhga boʻlib oʻrganiladi. Yaʼni, bir matnda maʼno yoki mazmunning darajama-daraja oʻsib yoki pasayib borishi quyidagi uch usul bilan ifodalanishi mumkin:

- mantiqiy (logik) usul;

- emotsional usul;

- miqdoriy (kvantativ) usul.

Shundan kelib chiqib, gradatsiya hodisasini ifoda usuliga koʻra, uch guruhga boʻlib oʻrganish maʼquldir:

1. Mantiqiy gradatsiya.

2. Miqdoriy gradatsiya.

3. Emotsional gradatsiya.

Mantiqiy gradatsiya tarkibiy qismlar oʻrtasida ularning oʻzlari aks ettirgan tushuncha va fikrlar nuqtai nazaridan qaraganda koʻrinuvchi nisbiy ahamiyat orqali yuzaga chiqariladi. Bu koʻrinishdagi gradatsiya ham obyektiv, ham subyektiv yondashuvni oʻz ichiga oladi. Boshqacha qilib aytganda, gradatsiyaning tarkibiy qismlari oʻrtasidagi nisbiy darajalash soʻzlovchining nuqtai nazaridan kelib chiqib yoki ushbu tushuncha va fikrlarning asl nisbiy ahamiyatlari oʻrtasidagi farqlardan kelib chiqqan holda hosil qilinishi mumkin. Masalan:

1. 这西门庆仔细端详那妇人, 比初见时越发标致。

³ Mamaziyyev O.X. Oʻzbek poetik nutqida xiazm va gradatsiya. Fil.fan.nom. ... diss. – Fargʻona, 2004. – 95 b.

⁴ 桂菲. 对外汉语比较句教学研究. 黑龙江大学受社硕士学位论文, 2015 年. – 页 67.

Zhè Xīmén Qìng zǐxì duānxiáng nà fù rén, bǐ chū jiàn shí yuèfā biāozhì.

Simen Ching diqqat bilan ayolga qaradi. U birinchi marta koʻrganidan ham chiroyli edi.

2. 近两年来, 他越发显得瘦了。

Jìn liǎng niánlái, tā yuèfā xiǎndé shòule.

Soʻnggi ikki yil ichida, u yanada ozib ketgandek koʻrinadi.

3 黑暗中, 桌上的明珠越发熠熠生辉。

Hēi'àn zhōng, zhuō shàng de míngzhū yuèfā yìyì shēng huī.

Qorongʻulikda, stol ustidagi marvarida yanada koʻproq porlaydi.

Bahor bayrami oʻtgandan soʻng, havo xarorati yanada sovib ketdi.

Yuqoridagi misollarda koʻrishimiz mumkin-ki, birinchi gapda ayolning birinchi marotaba koʻrganidan chiroyli boʻlib borgani, ikkinchi gapda uning yanada ozib ketgandek koʻrinishi, qoʻrongʻu xonada marvaridning yanada koʻproq porlashi, nisbiy darajalash soʻzlovchining nuqtai nazaridan kelib chiqib yoki ushbu tushuncha va fikrlarning asl nisbiy ahamiyatlari oʻrtasidagi farqlardan kelib chiqqan holda hosil qilingan.

Gradatsiya hodisasining yana boshqa bir turida his-tuygʻu toʻlqinini ifodalovchi tushunchalar bosqichma-bosqich tartibda joylashtirilganligi sababli, bu turga mansub holatlar emotsional gradatsiya koʻrinishlari deb ataladi. Emotsional gradatsiya his tuygʻu toʻlqinini tobora, bosqichma-bosqich kuchayib yoki pasayib borishi bilan yuzaga chiqadi⁵. Masalan:

1. 我一天比一天想家。

Wǒ yītiān bǐ yītiān xiǎng jiā.

Men kundan kung uyimni sogʻinib ketayapman.

2. 他越看越爱你。

Tā yuè kàn yuè ài nǐ.

U seni koʻrgani sari yaxshi koʻrib qolayapti.

3. 我的爸爸越来越冷静。

Wǒ de bàba yuè lái yuè lěngjìng.

Otam borgan sari sokin boʻlib bormoqda.

Yuqoridagi misollardan koʻrinib turibdi-ki, ushbu gaplarda his tuygʻu toʻlqinini tobora, bosqichma-bosqich kuchayib yoki pasayib borishi, birinchi gapda “men”i uyini sogʻinayotgani, uni brogan sari yaxshi koʻrib qolayotganini, otasini sokin boʻlib borayotgani orqali emotsional gradatsiya koʻrinishi ifodalanmoqda.

Ifoda usuliga koʻra gradatsiyaning uchunchi turi miqdoriy (kvantativ) gradatsiya hisoblanadi. Bunda ifodalanayotgan tushunchaning hajmi, miqdorining yaqqol oʻsib yoki kamayib boeishini koʻrishimiz mumkin. Bunday gaplarda biror gap boʻlagi vazifasidagi sonlar yoki miqdor ravishlari tadrijiy ravishda oshib yoki kamayib boradi. Masalan:

1. 发行数量一年比一年增加。

Fāxíng shùliàng yìnián bǐ yìnián zēngjiā.

⁵ Mamaziayev O.X. Oʻzbek poetik nutqida xiazm va gradatsiya. Fil.fan.nom. ... diss. – Fargʻona, 2004. – 88 b.

Tarqatish miqdori yildan yilga ko‘paymoqda.

Albatta, bu holatlarda gradatsiyani komponentlarini tashkil etuvchi so‘zlar o‘rtasida ma’lum bir semantik o‘zgarish yuz bermaydi, lekin ifoda ahamiyati asosiy o‘rin egallab, ular yuroridagi guruhlariga ajratishimiz mumkin.

Shu bilan birga gradatsiya usuli orqali yuzaga chiqqan nutq ko‘rinishlarida ma’lum bir belgi darajalanadi. Boshqichma-bosqich kuchayib yoki pasayib boruvchi muayyan bir belgi, turli ko‘rinishlarda ifodalanishi mumkin.

Ifoda usuliga ko‘ra, gradatsiya usulini ikkiga ajratib o‘rganiladi:

1. **Leksik gradatsiya;**
2. **Sintaktik gradatsiya.**

Garchand ilmiy tadqiqot ishimiz leksik gradatsiyadan uzoq bo‘lsada, shu o‘rinda biroz ma’lumot berib o‘tamiz. Gradatsiya usulining ba’zi ko‘rinishlarida uni tashkil qiluvchi komponentlarning sintaktik jihati emas, balki leksik-semantik ahamiyati ortiqroq bo‘ladi. Shu sababli bu holatda shakllangan gradatsiya hodisasini leksik gradatsiya, deb atash maqsadga muvofiqdir.

Leksik gradatsiya hodisasi ularning o‘zaro sintajtik aloqasidan kelib chiqadigan natija emas, balki ularning har biri yakka-yakka holda ifodalanadigan ma’nolar o‘rtasidagi leksik-semantik munosabatlarning mavjudligini yuzaga chiqaradi. Leksik gradatsiyalarni ham o‘z ichida ikkiga bo‘lib o‘rganish mumkin. Ilmiy tadqiqot ishimiz sintaktik gradatsiya bilan bog‘liq bo‘lganligi uchun va xitoy tili boshqa tillardan farqli o‘laroq iyerogliflardan tashkil topganligi sababli, ushbu ilmiy tadqiqot ishida sintaktik gradatsiya hodisasi, xitoy tilidagi qiyoslash mazmunidagi grammatik konstruksiyalar asosida amalga oshirilishini tahlil qilib chiqamiz. Sintaktik gradatsiya ko‘rinishida ifoda material sintaktik butunlikdan iborat bo‘ladi. Sintaktik gradatsiya usulini mazmuniy gradatsiya deb ham atash mumkin⁶.

Shu ham ta’kidlab o‘tishimiz lozim-ki, ilmiy tadqiqot ishimizning obykti qiyoslash mazmunidagi konstruksiyalar bo‘lganligi sababli, biz ushbu sintaktik gradatsiya hodisasini, qiyoslash mazmunidagi grammatik konstruksiyalar orqali, ularning gapdagi o‘rni, sintaktik xususiyatlariga ko‘ra sintaktik tahlilga tortib ko‘rib chiqamiz.

Qiyoslash mazmunidagi konstruksiyalar o‘zining hilma xilligi bilan boshqa konstruksiyalardan ajralib turadi. Lekin ularning hammasi ham gradatsiya munosabatni ifodalovchi konstruksiyalar qatoriga kirmaydi. Chunki, yuqorida keltirib o‘tilgan bir qator gradatsiyaga keltirilgan ta’riflar, olimlarning yondoshuviga ko‘ra, gradatsiya lisoniy birliklarning ifodada ma’noni, ahamiyatlilikni yoki his-tuyg‘u to‘lqinini “bosqichma-bosqich kuchaytirib yoki pasaytirib borishni ta’minlovchi tartibda joylashuvi”⁷ usulidir. Bunga ko‘ra so‘zlovchi berayotgan bahonining darajama daraja o‘sib borishi yoki pasayib borishida leksik birliklarni joylashuvhi orqali yuzaga chiqadi. Darajalash ma’lum bir uslubiy maqsadda muayyan bir muallif tomonidan yuzaga tadrijiy ketma-ketlikka ega bo‘lgan kuchayish va pasayish usulidi bo‘gani uchun ham, qiyoslash mazmunidagi konstruksiyalarning xammasi ham gradatsiya

⁶ Mamaziyyev O.X. O‘zbek poetik nutqida xiazm va gradatsiya. Fil.fan.nom. ... diss. – Farg‘ona, 2004. – 61 b.

⁷Galperin I.R., Stylistics. M., “Higher school”, 1997. P.219.

munosabatini ifodalamaydi. Faqatgina ifodalayotgan maʼnosi avvalgi holatiga nisbatan bosqichma-bosqich, tadrijiy yoʻl bilan oʻzgarib borishini ifodalaydigan konstruksiyalarni tanlab olib, ularni tahlil qilib chiqdik. Bular quyidagi konstruksiyalar:

1. [一 yì + hisob soʻz + 比 bǐ + son 一 yì + hisob soʻz]. Ushbu konstruksiyaning ham oʻz navbatida quyidagi turlari mavjud:

- 一年比一年 yìnián bǐ yìnián yildan yilga;
- 一天比一天 yìtiān bǐ yìtiān kundan kunga;
- 一次比一次 har safar, borgan sari.

2. [Ega+ 越来越 yuèláiyuè+kesim (sifat yoki feʼl)]. Ushbu konstruksiyaning koʻlam doirasi ham keng boʻlib, unga quyidagi shakllarini ha, kiritishimiz mumkin:

- [Ega+kesim(越 yuè+feʼl+越 yuè+sifat)];
- [Ega+kesim(越 yuè+sifat+越 yuè+sifat)];
- [Ega+kesim(越 yuè+sifat+越 yuè+feʼl)];
- [Ega+kesim(越 yuè+feʼl+越 yuè+feʼl)];
- [Ega+kesim(越 yuè+sifat+有 yǒu +越 yuè+ot)].

3. [Ega+kesim(越发 yuèfā+X)] ushbu konstruksiyaning ifoda usuli va grammatik xususiyatiga koʻra quyidagicha koʻrinishi ham mavjud:

- [Ega+kesim(越 yuè (是 shì) ...越发 yuèfā...)] konstruksiyalari oʻrganib tahlilga tordi. Chunki faqat ushbu konstruksiyaalrgina gradatsiyaga berilgan tariflarga mos keladi. Yaʼni yuqorida koʻrsatilgan konstruksiyalar asosida tuzilgan gaplarda ifoda maʼnosiga koʻra, darajaning asta sekin, bosqichma-bosqich tadrijiy yoʻl bilan koʻtarilib yoki tushib borayotganligi ifodalanadi.

Birinchi konstruksiya: [一 yì + hisob soʻz + 比 bǐ + son 一 yì + hisob soʻz] orqali darajaning asta sekinlik bilan oʻzgarishi. Gap tuzilishida:

1. 一年比一年 yìnián bǐ yìnián yildan yilga;
2. 一天比一天 yìtiān bǐ yìtiān kundan kunga;
3. 一次比一次 har safar, borgan sari degan maʼnolarni anglatadi.

Ushbu konstruksiyalardan foydalanganimizda, ular gapda hol vazifasida kelib, darajadagi farqni asta sekinlik bilan oʻzgarib borayotganini bildiradi⁸. Masalan:

1. 他身体一天比一天好了。

Tā shēntǐ yìtiān bǐ yìtiān hǎole .

Uning sogʻligi kundan kunga yaxshilanmoqda.

2. 发行数量一年比一年增加。

Fāxíng shùliàng yìnián bǐ yìnián zēngjiā.

Tarqatish miqdori yildan yilga koʻpaymoqda.

Daraja asta sekinlik bilan oʻzgarib borayotgan gaplarda, 比 bǐ old koʻmakchisining oldi va orqasidan bir vaqtda 一 yì hisob soʻz (yoki hisob soʻz harakteridagi ot) ni qoʻyish orqali foydalanamiz. Uning qabul qilingan koʻrinishi

⁸刘月化等著. 实用现代汉语语法. – 北京: 商务印书馆, 2001. – 页 839.

quyidagicha boʻlib, “一 yì + hisob soʻz + 比 bǐ + son 一 yì + hisob soʻz” gapda toʻliqlaʼvchi vazifasida keladi. Unga quyidagilarni misol qila olamiz:

1. 他的病 一天比一天厉害。

Tā de bìng yītiān bǐ yītiān lihài.

Uning kasali kundan kunga kuchayib bormoqda.

2. 我们的生活 一天比一天好。

Wǒmen de shēnghuó yītiān bǐ yītiān hǎo.

Bizning xayotimiz kundan kunga yaxshilashib bormoqda.

3. 尽管老师的身体 一天比一天差, 却依然坚持为我们上课。

Jǐnguǎn lǎoshī de shēntǐ yītiān bǐ yītiān chā, què yīrán jiānchí wèi wǒmen shàngkè.

Garchand ustozning sogʻliklari kundan kunga yomonlashib borsa ham, hali xam bizlar uchun sabot bilan dars oʻtmoqdalar.

Lekin bunday formani egadan oldin qoʻyish mumkin emas⁹. Masalan:

1. 天气 一天比一天凉快了。

Tiānqì yītiān bǐ yītiān liángkuài le.

×一天比一天天气凉快了。

Yītiān bǐ yītiān tiānqì liángkuài le.

Havo kundan kunga sovib bormoqda.

2. 人民的生活 一年比一年丰富。

Rénmín de shēnghuó yìnián bǐ yìnián fēngfù.

×一年比一年人民的生活丰富。

Yìnián bǐ yìnián rénmin de shēnghuó fēngfù.

Aholining hayoti yildan yilga boyib bormoqda.

3. 他的考试成绩 一次比一次好。

Tāde kǎoshì chéngjì yíci bǐ yíci hǎo.

×一次比一次他的考试成绩好。

Yíci bǐ yíci tāde kǎoshì chéngjì hǎo.

Uning imtihon natijalari har safar yaxshilanmoqda.

Yuqoridagi misollardan koʻrinib turibdiki, bunday usul orqali biz natijadagi darajaning birdaniga emas, balki asta sekinlik bilan oʻzgarib borayotganini kuzatishimiz mumkin. Bunda qiyoslanayotgan bir holat yoki vaziyat avvalgisiga nisbatan teng emas. Shu bilan birga ortiq yoki kamligi ham asta sekinlik bilan oʻzgarayotganini ifodalaydi.

Shuni ham taʼkidlab oʻtishimiz lozim-ki, xitoy tilida [一yì + hisob soʻz + 比bǐ + son 一yì + hisob soʻz] konstruksiyasi orqali gradatsiya hodisasining amalga oshishi boshqa konstruksiyalarga qaraganda boydir. Yaʼni, agarda konstruksiyada berilgan hisob soʻzni “kun 天tiān” soʻzini qoʻyadigan boʻlsak 一天比一天yītiān bǐ yītiān kundan kunga, “yil 年nián” soʻzini qoʻyadigan boʻlsak 一年比一年yìnián bǐ yìnián yildan yilga, “martta 次” soʻzini qoʻyadigan boʻlsak 一次比一次 har safar degan

⁹肖琳. 基于留学生书面语语料库的比较句的研究. 鲁东大学博士学位论文, 2015 年. -页 21.

ma’noni anglatadi va biror bir voqea, hodisa darajasini kundan-kunga, yildan-yilga, borgan sari oʻzgarib borayotganini bildiradi.

Ikkinchi konstruksiya: [Ega+ 越来越 yuèlái yuè+kesim (sifat yoki fe’l)] orqali darajaning asta sekinlik bilan oʻzgarishi.越来越 yuèlái yuè shaxs yoki predmetning soʻnggi vaqtda toʻxtovsiz rivojlanishi va oʻzgarishlarini taqqoslab keladi. 越来越 yuèlái yuè oʻzbek tiliga borgan sari, tobora deb tarjima qilinib, biror holatning avvalgisiga nisbatan darajasini koʻtarilgani yoki pasayganini ifodalaydi¹⁰. Bunday gaplarning modeli quyidagicha koʻrinishga ega: [Ega+越来越 yuèlái yuè+kesim (sifat yoki fe’l)] Masalan:

1. 她越来越漂亮了。

Tā yuèlái yuè piàoliang le.

U borgan sari chiroyli boʻlib bormoqda.

2. 他越来越想学中文了。

Tā yuèlái yuè xiǎng xué zhōngwén le.

U borgan sari xitoy tilini oʻrganishni hohlayapti.

Gaplarda 越来越 yuèlái yuè orqali qiyosni ifodalayotgan vaqtda, 越来越 yuèlái yuè oddiy feʼllar oldidan qoʻllanilmaydi. Agarda feʼllar oldidan kelsa, quyidagicha koʻrinishda boʻlishi kerak. Masalan:

风刮得越来越大了。

Fēng guādé yuèlái yuè dà le.

Shamol brogan sari kuchayib bormoqda.

越来越 yuèlái yuè ketidan keluvchi kesim oʻzgaruvchi tomonni ifodalashi kerak. Odatda sifat yoki ichki kechinmalarni ifodalovchi feʼl bilan toʻldirilib keladi. Bunga yuqorida keltirilgan misoldagi 大 dà misol boʻla oladi.

越来越 yuèlái yuè soʻngi vaqtlardagi darajaning oʻzgarishini ifodalash bilan birga, oʻzgarishning oʻzini ham ifodalab keladi, undan keyin yana daraja ravishlari 很 hen, 非常 fēicháng, 比较 bǐjiào kabilarni qoʻllanilmaydi.

Shu bilan bir qatorda [...越...越...] konstruksiya shaklida ham qoʻllaniladi. Buni batafsuli quyidagi konstruksiyalar va misollar orqali koʻrib chiqamiz.

Birinchi konstruksiya [Ega+kesim(越 yuè+feʼl+越 yuè+sifat)]. Masalan:

1. 汉语越学越难了。

Hànyǔ yuè xué yuè nán le.

Xitoy tili oʻrgangan sari qiyinlashdi.

2. 雪越下越大了。

Xuě yuè xià yuè dà le.

Qor yogʻgan sari kattalashdi.

Bu yerdagi misollardan koʻrishimiz mumkin-ki, birinchi 越 yuè dan soʻng feʼl. ikkinchi 越 yuè dan soʻng sifat ishlatilgan va ushbu feʼlning sifatini borgan sari koʻtarilib borayotgani ifodalanmoqda.

¹⁰李德津, 程美珍. 外国人实用汉语语. – 北京: 北京语言大学出版社, 2008. – 页 547.

Ikkinchi konstruksiya [Ega+kesim(越 yuè+sifat+越 yuè+sifat)]. Masalan:

1. 苹果越大越甜。

Píngguǒ yuè dàyuè tián.

Olma kattalashgani sari shirinlashmoqda.

2. 挑战越大, 我越兴奋。

Tiǎozhàn yuè dà, wǒ yuè xīngfèn.

Qiyinchilik kattalashgani sari, tobora hayajonlanaman.

Ushbu misollarda sifatni borgan sari kuchaytirib qoʻllanilmoqda.

Uchinchi konstruksiya: [Ega+kesim(越 yuè+sifat+越 yuè+feʼl)]. Masalan:

1. 你越小气, 别人就越讨厌您。

Nǐ yuè xiǎo qì, biérén jiù yuè tǎoyàn nín.

Sen qanchalik qizgʻanchiq boʻlsang, boshqa odamlarni shunchalik joniga tegasan.

2. 孩子越小越需要爱。

Háizi yuè xiǎo yuè xūyào ài.

Bolalar qanchalik kichkina boʻlsa, shunchalik yaxshi koʻriladi.

Yuqorida keltirilgan misolga koʻra, sifatning borgan sari feʼl orqali darajasi koʻtarilishi keltirilmoqda.

Toʻrtinchi konstruksiya: [Ega+kesim(越 yuè+feʼl+越 yuè+feʼl)]. Masalan:

1. 我越学中文, 越觉得中文很难¹¹。

Wǒ yuè xué zhōngwén, yuè juéde zhōngwén hěn nán.

Men xitoy tilini oʻrganganim sari, tobora qiyinlashib borayotganini his qilayapman.

2. 我越看, 越喜欢。

Wǒ yuè kàn, yuè xǐhuān.

Koʻrganim sari, tobora yaxshi koʻrib bormoqdaman.

Ushbu misollardan shu koʻrinib turibdiki, bu yerda ikkita ish harakati bir biriga bogʻliq holda rivojlanib, koʻtarilib bormoqda.

医生月老越有经验。

Yīshēng yuè lǎo yuè yǒu jīngyàn.

Doktor qanchalik qari boʻlsa shunchalik tajribasi boy boʻladi.

Uchinchi konstruksiya: 越发 yuèfā orqali darajaning asta sekinlik bilan oʻzgarishi. 越发 yuèfā orqali qiyos ifodalanganda tobora, yanada degan maʼnolarni ifodalaydi va asosan hozirgi vaqt oʻtmish bilan qiyoslanadi. Maʼlum bir narsa, hodisaning avvalgiga nisbatan oʻzgarganini bildiradi. Masalan:

1. 这西门庆仔细端详那妇人, 比初见时越发标致。

Zhè Xīmén Qìng zǐxì duānxiáng nà fù rén, bǐ chū jiàn shí yuèfā biāozhì.

Simen Ching diqqat bilan ayolga qaradi. U birinchi marta koʻrganidan ham chiroyli edi.

¹¹ 刘月化等著. 实用现代汉语语法. – 北京: 商务印书馆, 2001. – 635 页.

Shu bilan birga 越发 yuèfā tobora, yanada degan maʼnolarni ifodalaydi va biror bir inson, narsa yoki hodisaning avvalgiga nisbatan oʻzarganini ifodalaydi. Shu bilan uning hozirga va avvalgi holati orasida qiyos amalga oshadi. Masalan:

1. 近两年来, 他越发显得瘦了。

Jìn liǎng niánlái, tā yuèfā xiǎndé shòule.

Soʻngi ikki yil ichida, u yanada ozib ketgandek koʻrinadi.

2. 过了春节, 天气越发凉快了¹²。

Guòle chūnjié, tiānqì yuèfā liángkuaile.

Bahor bayrami oʻtgandan soʻng, havo xarorati yanada sovib ketdi.

越发 yuèfā qoʻllanilishi jihatidan “越”yoki “越是” bilan qoʻllanilib, “越...越...” konstruksiyasi kabi maʼnoni ifodalaydi. [越(是)... 越发, 越...越...] ushbu shaklda, gapning birinchi qismida sodir boʻlgan holat tufayli, ikkinchi qismida u holatning yanada chuqurlashganini bildiradi. Masalan:

1. 观众越多, 他们演得越发卖力气。

Guānzhòng yuè duō, tāmen yǎn dé yuèfā mài lìqì.

Tomoshabinlar qanchalik koʻp boʻlsa, ular shunchalik bor kuchi bilan ijro qilishadi.

2. 越是性急, 越发容易出差错。

Yuè shì xìngjí, yuèfā róngyì chū chāi cuò.

Qanchalik shoshilsa, shunchalik xato qilish ehtimoli shunchalik yuqori boʻladi.

Quyida yana bir necha misollar orqali 越发 yuèfā qoʻllanilishini koʻrib chiqamiz:

1. 在小叔的努力下, 饭馆的生意蒸蒸日上, 越发红火。

Zài xiǎo shū de nǚlì xià, fànguǎn de shēngyì zhēngzhēng rìshàng, yuè fā hóng huó.

Kichkina amakimning saʼy-harakatlari tufayli restoran biznesi tobora rivojlanib, gullab-yashnamoqda.

2. 她穿上这条裙子, 越发楚楚动人了¹³。

Tā chuān shàng zhè tiáo qúnzi, yuèfā chǔchǔ dòng rénle.

U bu yubkani kiyib, yanada maftunkor boʻlib qoldi.

3. 听到这一振奋人心的消息, 同学们越发有干劲了。

Tīng dào zhè yī zhènfèn rénxīn de xiāoxī, tóngxuémen yuèfā yǒu gàn jīng le.

Ushbu hayajonli yangilikni eshitib, talabalarda gʻayrat yanada kuchayib ketdi.

4. 黑暗中, 桌上的明珠越发熠熠生辉。

Hēi'àn zhōng, zhuō shàng de míngzhū yuèfā yìyì shēng huī.

Qorongʻulikda, stol ustidagi marvarida yanada koʻproq porlaydi.

Yuqoridagi gaplarda 越发 yuèfā+sifat shaklida qoʻllanilgan boʻlib, birinchi gapda restoran daromadi avvalgiga nisbatan yanada rivojlanganligi, ikkinchi gapda qiz shu yubkani kiygandan soʻng avvalgidanda goʻzallashganini, uchinchi gapda yangilikni eshitganda soʻng talabalar avvalgiga nisbatan gʻayratli boʻlishganini, toʻrtinchi gapda

¹² 肖琳. 基于留学生书面语料库的比较句的研究. 鲁东大学博士学位论文, 2015 年. – 页 31.

¹³ 刘月化等著. 实用现代汉语语法. – 北京: 商务印书馆, 2001. – 735 页.

marvaridning qorongʻuda yanada koʻproq porlashi yorugʻdagiga nisbatan taqqoslanmoqda.

越发 yuèfā+X konstruksiyasini ayrim tilshunoslarning fikriga koʻra qiyoslash tizimiga kiruvchi konstruksiyalar qatoriga kiritmaydilar. Chunki, 越发 yuèfā maʼnoni yanada chuqurlashtirishda qoʻllanadi. Lekin biz ushbu ilmiy tadqiqot ishimizda Zhāng Linjiéfikriga qoʻshilgan holda, uni qiyos tizimiga kiruvchi konstruksiyalarga kiritdik. Bunda hozirgi natija avvalgisiga nisbatan chuqurroq boʻlganligi, uni avvalgi holati bilan solishtirilayotgani uchun.

Shunday qilib, 越来越 yuè lái yuè, 越发 yuèfā, 一天比一天 yītiān bǐ yītiān darajaning asta sekinlik bilan oʻzgarib borishini ifodalovchi sinonim qiyos konstruksiya hisoblanadi. Ushbu konstruksiyalar ishtirokida yasalgan gaplarning tarjimasini, semantik kategoriyasi xususiyatlaridan kelib chiqib va undagi mavjud omillarni hisobga olgan holda amalga oshirish maqsadga muvofiq. Ular anglatayotgan maʼno gapning ichki va tashqi omillari bilan bevosita bogʻliq.

Xulosa

Maqola tahlili natijalari quyidagi xulosalarni keltirib chiqardi:

1. Gradatsiya lisoniy birliklarning ifodada maʼnoni, ahamiyatlilikni yoki his-tuygʻu toʻlqinini “bosqichma-bosqich kuchaytirib yoki pasaytirib borishni taʼminlovchi tartibda joylashuvi” usuli ekanligi, unga koʻra soʻzlovchi berayotgan bahonining darajama daraja oʻsib borishi yoki pasayib borishida leksik birliklarni joylashuvi orqali yuzaga chiqishi va uning ikki turi: klimaks (koʻtarilish) va antiklimaks (pasayish) turi borligi aniqlandi.

2. Gradatsiya hodisasini ikkiga: obyektiv gradatsiya va subyektiv gradatsiya ajratish mumkin. Agar gradatsiyaning tarkibiy qismlari oʻz maʼno va mazmunlari darajasidan kelib chiqsa obyektiv gradatsiya, tarkibiy qismlarini tashkil etuvchi til birliklarining darajaviy tengsizligi, bu tengsizlik soʻzlovchining bu tushuncha yoki fikrlar oʻrtasidagi kokontekstual nisbiy tengsizlikning ifodalanishi subyektiv gradatsiya ekanligi va bunda maʼno yoki mazmun darajasini baholashning aniq bir oʻlchovi, mezoni boʻlmasligi aniqlandi.

3. Gradatsiya hodisasini ifoda usuliga koʻra, uch guruhga: mantiqiy gradatsiya, miqdoriy gradatsiya, emotsional gradatsiyaga boʻlinadi. Ifoda usuliga koʻra: leksik gradatsiya va sintaktik gradatsiyaga boʻlib oʻrganilishi keltirildi.

4. Darajaning asta-sekinlik bilan oʻzgarib borishini ifodalovchi konstruksiyalar 一天比一天+X vaqt oʻlchovida asta-sekin oʻzgarib turadigan doimiy nuqta, 越来越 +X konstruksiyasi vaqt oʻlchovida choʻzilgan dioganal chiziq, 越发 +X vaqt oʻlchovining ikki nuqtasi ekanligi, bunda ushbu konstruksiyalar orqali darajaning avvalgiga nisbatan koʻtarilib yoki pasayishini ifodalashi aniqlandi.

5. 越来越, 一天比一天, konstruksiyalari bilan birga darslik va oʻquv adabiyotlariga kiritilmagan 越发 yuèfā konstruksiyasi tahlil qilindi va ularning bir biridan farqli, oʻxshash tomonlari va qoʻllash usullari koʻrib chiqildi. Shu bilan birga oʻzbekzabon talabalarning ushbu konstruksiyalarni qoʻllashda kelib chiqadigan bir qator muammolar tahlil qilindi.

6. [...越发+X] konstruksiyasi tadqiqot davomida tahlilga tortilgan darsliklarda uchramaganligi, faqatgina grammatikaga oid asl manbalarda keltirilganligi aniqlandi. [...越发+X] konstruksiyasi orqali gradatsiya munosabatini ifodalash anchayin faolligi, ifoda usuliga koʻra, mantiqiy, miqdoriy, emotsional gradatsiyalarda yaqqol koʻzga tashlanishi, shu bilan birga gradatsiyaning klimaks va antiklimaks koʻrinishlari ham [...越发+X] konstruksiyasi orqali faol qoʻllanilishi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Shomaqsudov I., Rasulov I., Qoʻngʻurov R., Rustamov H. (1983). Oʻzbek tili stilistikasi. Toshkent.: Oʻqituvchi, – 362 b.
2. Steube A. (1968). “Graddation der Grammatikalitat”. In “problem der strukturellen Grammatik und Semantik”. Leipzig.
3. Шенсдель Е.И. (1970). «Градация грамматичности». Ан.языке в школе. №1. – Москва. Просвещение, – 378 с.
4. Квятовский А. (1992). Поэтический словарь. – М.: Сов.энц., – 578 с.
5. Горелов В.И. (1992). Грамматика китайского языка. – Москва: Просвещение, – 278 с.
6. Драгунов А.А. (1992). Грамматическая система современного китайского языка. – Ленинград. – 250 с.
7. Задоев Т.К., Хуан Шуин. (1996). Основы китайского языка. – М.: Наука. – 245 с.
8. Карцевский С. (1976). Сравнение. Вопросы языкознания. №1. – Москва: Муравей. – 180 с.
9. 刘月化等著. (2001). 实用现代汉语语法. – 北京: 商务印书馆. – 840 页.
10. 李德津, 程美珍. (2008). 外国人实用汉语语. – 北京: 北京语言大学出版社. – 652 页.
11. 戴雪梅, 张若莹. (1999). 实用汉语语法三百点. – 北京: 新世界出版社出版. – 240 页.
12. 故播刘. (2003). 实用现代汉语语法. – 北京: 新世界出版社出版. – 455 页.
13. 刘昊博. (2013). A Syntactic Analysis of the Bi Comparative Construction. – 四川: 四川外国语大学硕士学位论文. – 78 页.
14. 苗东霞编煮. (2010). HSK 考前强化语法. – 北京: 北京大学出版社. – 175 页.
15. 杨捷, 杜欣. (2012). 新 HSK 模拟题集. (4/5 级). – 北京: 中央编译出版社. – 214 页.